

GAZETECİ VE YASAL HAKLARI

Belkıs ULUSOY*

The Journalist and His Legal Rights

In this article, the changes in the structure of the Turkish media and how this is reflected on the relationship between the media employers and media workers have been examined. In addition to this, Media Work Code (item 5953) that is about the "regulations between the media employers and the media workers" have been investigated by citing examples and pointing out how this change helps to solve daily problems that the media workers face with.

.....

Kamuoyunu açıklama görevi sebebiyle her zaman başkalarının sorunlarını dile getirip konuyla ilgili hükümetin ya da yetkili mercilerin gerekli tedbirleri alması konusunda uyarıda bulunan, yeri geldi mi baskı yapan ve halkın sorunlarına çözüm bulmaya çalışan basın, maalesef çok uzun yıllardır kendi sorunlarına kayıtsız kalmakta ya da kayıtsız kalmaya

* Araş.Gör., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü

zorlanmaktadır. Parlamenter demokrasilerin vazgeçilmez yapı taşlarından biri olan basının vazgeçilmezliği, onun günümüzde bazı kamusal görevler yüklenmesinden ileri gelmektedir. Tahmin edileceği gibi; kamuoyunu açıklama, oluşturma, yönlendirmenin yanı sıra denetleme ve eleştiri görevi ile haber verme gibi son derece sorumluluk isteyen görevlere haiz olan basın, tüm bu görevlerini doğru, eksiksiz ve olabildiğince tarafsız olarak yerine getirebilmesi bir hukuk devleti açısından son derece önemlidir. Çünkü, hukuk devleti gücünü halkın iradesinden alır ve ancak doğru olarak bilgilendirilen halk seçimini doğru yapıp demokrasiye olumlu katkılarda bulunabilir.¹ Halkın doğru olarak bilgilendirilmesi ise, ancak özgür ve tarafsız basın yoluyla gerçekleşebilir. Bunun için de öncelikle basın çalışanlarının, yani gazetecilerin özgür ve baskıdan uzak bir çalışma ortamına sahip olmaları gerekir.

Fakat hepimizin bildiği gibi gazetecilik mesleği çalışanları çok uzun zamandır böyle bir ortamdan yoksundur ve büyük problemlerle karşı karşıyadır. Yıllar içinde biriken bu problem ve sıkıntılar gün geçtikçe daha da artmaktadır. Bu sorunların kökenini 1980'lerin başında aramak gerekir. Bu tarihten itibaren, tüm dünya basınının en büyük problemlerinden biri olan tekelleşme olgusu Türkiye'de de kendini göstermiş, basın, tekeli sermayenin egemenliğine ve dolayısıyla da sermayenin ilişkileri doğrultusunda siyasi ve ticari odakların güdümüne girmiştir. Yine aynı tarihten itibaren Türk basınının geleneksel yapısı bozulmuş ve gazeteci aile geleneği terk edilerek gazetecilikle hiçbir ilgisi olmayan yeni patron tipine geçilmiştir. Birden fazla yayın organına sahip olan ve

1 Kayıhan İçel, "Günümüzde basının kamusal görevleri", *Genç Gazeteciler Eğitim Semineri*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1986, s. 18.

gazeteyi, bir fikir yayma aracı olarak değil de sadece kâr elde edebileceği ticari bir mal olarak telakki eden yeni patron tipi, gazeteyi bir gazeteci mantığıyla değil tüccar mantığıyla yönetmeye başlamıştır.

Gerçekte, gazete de bir sanayi ürünüdür, ancak verdiği hizmet olarak diğer sanayi ürünlerine oranla büyük bir farklılık göstermektedir. Eğitici, bilgilendirici, haberdar edici, yönlendirici ve fikir oluşturucu özellikleriyle tam bir kamu hizmeti veren gazetelerin, ne denli sorumlu bir görevle yükümlü oldukları göz önüne alınırsa gazetelerin, ticari faaliyetlerini tarafsız, herhangi bir zümre ya da sermaye grubunun etkinliğine girmeden tamamen bağımsızlık ilkesi altında gerçekleştirmelerinin önemi de ortaya çıkmaktadır.²

Ancak, bu şartların sağlıklı olarak uygulanmadığı günümüz koşullarında, bu durum gazetenin içeriğine ve şekline olduğu kadar gazete çalışanlarına da olumsuz yönde yansımıştır. Biz bu makalede gazete çalışanlarının durumuna değinerek, karşı karşıya kaldıkları haksız uygulamalar, kötü çalışma koşulları ile bunlara karşılık alabilecekleri tedbirler ve sahip oldukları kanuni haklarından bahsedeceğiz.

13 Haziran 1952 tarihli ve 5953 sayılı "Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki münasebetlerin tanzimi hakkında kanun", basın mesleğinde çalışan fikir işçilerinin emeklerinin sağlayacağı hakları düzenlemektedir. Emek ile sermaye arasındaki ilişkileri ve dengeyi hukuki esaslara bağlayan 5953 sayılı kanun, 4 Ocak 1961 tarihinde 212 sayılı kanun ile bazı

² Fatih Edilboğlu, "Türk basınında finans", İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1984, s. 146.

değişikliklere uğramış ve bu değişiklikler emeğin lehine gerçekleşmiştir.³

Ancak, gazetecilerin çok büyük bir bölümü, sektördeki yönetim zihniyetinden doğan yanlışlıklar sonucu bu 212 sayılı kanundan yararlanamamaktadır. Medya kuruluşlarında stajyer gazeteci adı altında kadrosuz çalıştırma, bordro ücreti ile gerçek ücretin farklılaştırılması, bir medya kuruluşundan çıkarılan bir gazetecinin, diğer bir yayın grubu tarafından çalıştırılmaması için imzalanan gizli centilmenlik (!) anlaşmalarıyla istihdam alanlarının daraltılması, işverenlerin bireysel hizmet sözleşmelerine koydukları hükümlerle gazeteciyi sahibi oldukları birden fazla yayın organında çalıştırmaları, buna karşılık tek bir ücret ödemeleri, gazetecilerin 212 sayılı Basın İş Kanunu yerine 1475 sayılı kanuna tabi olarak çalıştırılmaları gibi uygulamalar, gazetecilerin sektörde karşılaştıkları sorunların en önemlilerinden bazılarıdır.

Görüldüğü gibi, bu yeni güçlü medya patronları, şirket içinde gerçekleştirdikleri çeşitli düzenlemelerle, çalışanlar üzerinde onların aleyhine olmak üzere çeşitli tasarruflarda bulunabiliyorlar ve buna 212 sayılı kanun da ne yazık ki engel olamıyor, tabii bunda en büyük pay gazetecilerin kendilerine aittir.

5953 sayılı kanunda değişiklik yapan 212 sayılı kanunun kendilerine tanıdığı haklardan çok az sayıda gazeteci istifade etmektedir. Halbuki bu kanun aracılığıyla, yukarıda saymış olduğumuz sorunlardan bir kısmına çözüm bulunması ve dolayısıyla da gazetecinin içinde bulunduğu zor durumdan kurtulması olasıdır.

3 Yusuf Tavuz, *Basın Rehberi*, Başnur Matbaası, Ankara 1969, s. 26.

Bilindiği gibi, özellikle, büyük basın organlarında stajyer adı altında çok sayıda kadrosuz muhabir çalıştırılmaktadır. 212 sayılı kanunun 10. maddesine göre; mesleğe yeni başlayan gazeteciler için deneme süresi üç aydır. Bu süre sonunda gazeteci ile işveren arasında yazılı bir sözleşme yapıp gazetecinin 212'den kadrosunun yapılması gerekir. Ancak gazeteci, bunu ilk üç ayın sonunda talep ettiğinde, bu süre zarfında sözleşme imzalamak şartı olmadığından, işveren kendisinden memnun olmadığını söyleyerek o muhabiri gözden çıkarabilir. Çünkü, 212 sayılı yasa gereği imzalanacak hizmet sözleşmesi işvereni, çalıştırdığı elemanına karşı birçok maddi yükümlülük altına sokacaktır. Ancak, ilk üç aydan sonraki aylarda çalışmaya devam eden gazeteci, daha sonra işverenin karşısına bu taleple rahatlıkla çıkabilir. Şayet şartlar da kendisinden yanaysa, yani o kurumdaki stajyer sayısı mukaveleli yazı işleri kadrosunun yüzde onundan fazlaysa, bu süre içinde çıkan imzalı haberlerini de kanıt olarak göstererek, 212'den kadrosunun yapılması gerektiği halde yapılmadığı iddiasıyla tercihen bir iş hukuku avukatının rehberliğinde mahkemeye gidip hakkını arayabilir.

Ya da, söz gelişi, mesleğe 1990 yılında başladığı halde ancak 1996 yılında kadrosu yapılan ve 2001 yılında da işten çıkarılan bir gazeteci, 1990 yılından itibaren söz konusu gazetede çıkan imzalı haber ya da makalelerini kanıt olarak kullanmak suretiyle o gazetede gerçekte on bir yıldan beri çalıştığını ve 212 sayılı kanunun 6. maddesi gereğince beş yılını doldurduğundan dolayı hak kazandığı kıdem tazminatının, gazetenin iddia ettiği gibi altı yıllık değil, on bir yıllık bedel üzerinden tarafına ödenmesini mahkeme yoluyla isteyebilir.

Gazetecilerin sektörde karşılaştıkları bir diğer sorun da, işverenin tek taraflı olarak iş akdini feshedebilme yetkisine sahip olmasıdır. İşveren, kadrolu olup, çalışma süresi beş yıldan fazla olan elemanlarının, üç ay önceden bildirimde bulunmak şartıyla iş akitlerini tek taraflı olarak feshedebilme hakkına sahiptir. Halbuki, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından 1982 yılında kabul edilen ve hizmet ilişkisinin işveren tarafından sona erdirilmesi halinde hizmet akdini güvence altına alan “158 sayılı sözleşme” Türkiye tarafından da 1994 yılında onaylanmıştır. Dolayısıyla Türkiye, bu sözleşmeyi onaylayarak uluslararası yükümlülükler altına girmiştir. Bu sözleşme, hizmet ilişkisinin işveren tarafından sona erdirilmesini haklı sebeplere dayandırmaktadır. Haklı sebebi ispat yükümlülüğünü işverene yüklemektedir ve işverenin fesih işlemlerini belli prosedürlere bağlamaktadır. İşçinin, işverenin fesih işlemine karşı itiraz ve yargı yolunu güvence altına almaktadır.⁴ Bundan anlaşılacağı üzere, haksız nedenlerle işten çıkarıldığına inanan bir gazeteci hakkını mahkemede aramak özgürlüğüne, uluslararası düzeyde onaylanan bu anlaşmayla sahip bulunmaktadır.

Gazetelerde çok sık karşılaşılan bir başka sorun da haftalık ve yıllık izin meselesidir. Yine adı geçen kanunun 18. maddesine göre; günlük bir gazetede gece görevinde çalışan gazetecilerin haftalık izni iki gün iken, çoğu zaman bu kurala uyulmamakta, gece muhabirlerine de gündüz muhabirlerine uygulanan tarife gereği, haftada bir gün izin verilmekte dir. Ayrıca, 21. madde uyarınca, günlük gazetelerde çalışan gazetecilerin, çalışma süresi olarak bir

4 www.isguc.org/pirkaya2.htm

yılı doldurduktan sonra kullanmaya hak kazandıkları yıllık dört haftalık izinlerini, çoğu kadrosuz olarak çalıştırılıyor olduklarından talep edememekte, yılda bir haftalık izni ancak alabilmektedirler.

212 sayılı kanunun ek maddesine göre ise gazetecinin çalışma saati sekiz saatle sınırlanmışken, çoğu gazeteci bu saati hemen her gün aşmaktadır. Çünkü gazeteci haber peşinde koşmaktadır. Haber ise geliş ve gelişmesi saate bağlı olmayan bir yığın olayın okuyucuya aktarılacak bilgisidir. Bir haberi başından beri takip eden muhabir ve yazı işleri, söz konusu haberi sonuçlandırmadan işini tatil edemeyeceğinden hemen her gün fazla mesai yapmak durumunda kalmaktadır.⁶ Buna karşılık, her fazla çalışma ücretinin yüzde elli fazlasına karşılık gelen fazla mesai ücretini alamamakta ve tamamına yakını da bu duruma sessiz kalmaktadır.

Gazetecilerin sessiz kaldıkları bir başka konu da ücretlerini ay sonunda, yani bir ay çalıştıktan sonra alıyor olmalarıdır. Halbuki aynı kanunun 14. maddesi gereğince, yazılı mukavelede kararlaştırılan ücretin gazeteciye, her ay peşin olarak ödenmesi gerekir. Gazetecilere ücretlerini vaktinde ödemeyen işverenler, bu ücretleri, geçecek her gün için yüzde beş fazla ödemeye mecburdurlar. Ancak daha önce de söylediğimiz gibi, gazeteciler bu haksız uygulamalara karşı sessiz kalmakta ve yasalarda kendilerine tanınan haklardan yararlanma yoluna gitmemektedir.

1980'lerin başında el değiştiren gazetelerde yeni yönetimlerin uyguladığı sendikasılaştırma politikasının bunda

5 Yusuf Tavuz, *a.g.e.*, s. 50.

6 Hakkı Öcal, "Basınımda yönetim ve işletme sorunları", *İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları*, TGC Yayınları, İstanbul 1984, s. 131.

katkısı büyüktür. Sendika, Türkiye'de 1980 öncesinde oldukça güçlü olmasına karşın, 1990'larda tamamen etkisizleşmiş ve neredeyse tamamen ortadan kalkmış durumdadır. Sendikasılaştırma hareketinin ortaya çıkışı ile gazeteciler üzerinde gerek maddi gerekse manevi açıdan önemli bir baskı oluşmuştur.⁷

Bunun yanı sıra gazete patronlarının sahip oldukları avantajları da çok fazladır ve bu da gazetecilerin işini zorlaştırmaktadır. Her yıl toplam on yedi iletişim fakültesinden mezun olan yüzlerce yeni potansiyel eleman, gazete ya da televizyon kapılarında iş beklemekte ve maalesef bunların çoğu bilinçsiz ve hangi şartta olursa olsun bir medya kuruluşuna kapağı atmayı yeterli bulmaktadır. Ancak tahmin edileceği gibi birkaç sene sonra işin rengi değişmektedir. Bu sefer işverene karşı taleplerini dile getirmek istediklerinde ise sadece sözlü akitle işe başladıklarından, dolayısıyla da hiçbir iş güvenceleri olmadığından kendilerini kapının dışında bulmaktadırlar. Doğal olarak, bu durum işveren için bir sorun teşkil etmemekte, çünkü kapının dışında aynı iş için başka hevesli yeni mezunlar beklemektedir.

Merak edilen, bu durumun daha ne kadar devam edeceğidir. Bu yeni patronlara kimin dur diyeceği ve gazetecilerin sendikal haklarını ne zaman kullanmaya başlayıp, ne zaman devletin kendilerine tanıdığı yasal haklarından istifade etmeye başlayacaklardır. En kısa zamanda bu vahim durumun bir çözüme kavuşturulması lazım gelmektedir. Çalışan gazetecilerin belli bir amaç doğrultusunda örgütlenip, el birliğiyle işverenlerine karşı ortak bir tutum sergilemeleri, haklarını talep etmeleri

⁷ Murat Özgen, *Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2000, s. 71.

gerekmektedir. Devletin ise, TBMM Genel Kurulunca kabul edilen, ancak Cumhurbaşkanı'nca veto edilen RTÜK Yasa Tasarısı gibi tekelleşmenin önünü açan ve medya patronlarını daha da güçlü kılabilecek türden yasalar yerine, tekelleşmenin önünü tıkayan antitröst yasaları yürürlüğe sokması ama aynı yasa tasarısında, basın yasasının ceza hükümlerinde, gazeteciyi işverene karşı koruyan maddelerde ceza artırımına gittiği gibi, bu türde yasalar çıkararak gazetecinin iş güvenliğini sağlamak suretiyle, gazetecilerin daha özgür bir ortamda çalışmalarına zemin hazırlamalıdır. Böylece, baskıdan uzak, iş güvenliğinin sağlandığı özgür bir ortamda, daha sağlıklı düşünen gazetecilerle hazırlanan nitelikli bir basına yakın bir gelecekte kavuşabilmemiz de mümkün olabilecektir. Unutulmamalıdır ki, gerçek anlamda özgür basın, demokrasinin de garantisidir.

Bibliyografya

- EDİBOĞLU, Fatih, "Türk basınında finans", *İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1984.
- İÇEL, Kayıhan, "Günümüzde basının kamusal görevleri", *Genç Gazeteciler Eğitim Semineri*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1986.
- ÖCAL, Hakkı, "Basınımda yönetim ve işletme sorunları", *İletişim Olayları ve Türk Basınının Sorunları*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1984.
- ÖZGEN, Murat, *Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2000.
- www.isguc.org/pirkaya2.htm

